

NYLIBERALISMENS STERKE STAT

Civita-leder Kristin Clemet har påstått at hun er en tilhenger av en sterk stat. Dette virker overraskende for mange, og som en ideologisk snuoperasjon for noen. LOs Stein Reegård repliserte at Clemet forsøkte å «komme venstresida i forkjøpet» med utspillet.¹ Den sterke staten ble kjempet fram av sosiale krefter som stod et stykke unna Civitas liberale tradisjon. Nå, antyder Reegård, vil Civita sole seg i glansen fra denne arven. Mistanken er ikke helt urimelig med tanke på hvordan Civita har vannet ut velferdsbegrepet ved å hevde at selv Friedrich Hayek støttet en velferdsstat.²

I dette tilfellet var likevel ikke Clemets utspill et forsøk på å skape begrepsforvirring. Den klassiske liberalismens statsforståelse er et spørsmål for seg, men for nyliberalistiske teoretikere som Friedrich Hayek og Walter Eucken ble det klart at den svake liberale staten var en kilde til store samfunnsproblemer. Staten skulle være sterk, selv om den ikke nødvendigvis burde være stor. Som Lars Fr. H. Svendsen påpekte i en kritikk av Reegård: det er en forskjell mellom en sterk stat og en stor stat. «En svært omfattende stat som ikke er økonomisk bærekraftig, vil ikke være sterk.»³ For Svendsen er den sterke staten en absolutt forutsetning for liberale friheter – og i tillegg er den ikke det samme som en omfattende velferdsstat. Den store staten er, for Svendsen, svak, ikke sterk. Siden det råder en viss forvirring rundt spørsmålet om hva en sterk liberal stat vil innebære, vil jeg i det følgende se på spørsmålet om svake og sterke stater i nyliberal teori.

Nyliberalismens død

Nyliberalismen ble erklært død ved den økonomiske krisen i 2008, og det så ut til at den ble begravet av staters voldsomme krisebevilgninger. Ana Esther Ceceña hevdet at den nyliberale epoken med dette definitivt var definitivt overstått, og premisset ser ut til å være at den nyliberale staten skal være svak og markedsfasiliterende – uten evne eller vilje til å motstå markedskreftene.⁴ Med dens nyvunne sentrale økonomisk rolle kom staten tilbake som maktfaktor, og den nyliberale epoken var tilbakelagt. Men denne typiske fortellingen om nyliberalismens vekst og fall virker overdrevet, i hvert fall om vi antar at staten ikke er det motsatte av markedet, og åpner for at økonomisk liberalisme kan være forenelig med en sterk stat.

«Bare en krise – enten den er virkelig eller bare oppfattes slik – kan skape virkelig forandring. Når denne krisen inntreffer, er de tiltak som treffes avhengige av de tanker som foreligger. Å utvikle alternativer til den

eksisterende politikken, holde dem levende og disponible til det politisk umulige blir politisk uunngåelig, er vår oppgave.»⁵

Sitatet er fra Milton Friedman og dannet utgangspunktet for Naomi Kleins tese om at nyliberalismen er en «katastrofefekapitalisme», en doktrine for å utvikle markedsbaserte ideer og reformplaner, holde dem levende, for å så gjennomføre dem hurtig mens offentligheten er handlingslammet av en krise (av økonomisk, miljømessig eller politisk art).⁶ Fra dette perspektivet er det makten over staten som er nyliberalismens første premiss. Også historisk er det tvilsomt å sette nyliberalismen i forbindelse med svake stater. Som Klein beskriver i detalj omkring Chile: sjokket som der lamslo offentligheten var en militær erobring av statsmakten, ledsaget av statsterror mot politiske opposisjonelle. Klein viser at dette var den typiske utviklingstrenden, ikke bare i Chile, men også i Uruguay, Argentina og Brasil.

Definisjonsspørsmål er vanskelige, og spørsmålet om en presis definisjon av «nyliberalismen» har ført til en utstrakt og ikke særlig fruktbar definisjonsdebatt. Likevel er Thomas Biebricher inne på noe nyttig når han foreslår at nyliberalismen kan defineres med utgangspunkt i dens kritikk av klassisk liberalisme.⁷ Det blir mulig gi et klarere bilde av det spesielle ved nyliberalismen ved å utbrodere denne kritikken. Man kan si at nyliberalismen oppstod som en intellektuell bevegelse i 1938, ved et kollokvium på Walter Lippmanns bok *An Enquiry into the Principles of the Good Society*. Kollokviet samlet folk som Friedrich Hayek, Ludwig von Mises, Michael Polanyi, Wilhelm Röpke og Alexander Rüstow. Blant deltakerne hersket en viss konsensus om at den klassiske liberalismen burde revideres. De tidlige nyliberalistenes misnøye med den klassiske liberalismen gjorde at Hayek – ved grunnleggelsen av Mont Pèlerin Society i 1947 – kunne ta til orde for å renske liberalismen for utilstrekkeligheter, blant annet grunnet dens simplistiske mistro til staten.⁸ Den klassiske liberalismen tenderte til en naturalisering av markeder og markedsfrihet som spontane og selvstendige virkninger av naturlige menneskelige tilbøyeligheter, i det minste om disse fikk virke i fravær av «kunstige forstyrrelser» ved statlige eller andre institusjoner.

I *Den liberale utopi* bemerker Karl Polanyi at «markedet» – i den liberale forståelsen – blir tatt for gitt som en kilde til frihet. Markedssynet på samfunnet setter likhetstegn «mellom økonomi og kontraktsmessige forhold, og mellom kontraktsmessige forhold og frihet».⁹ De antok at markedet var «en naturlig institusjon, og markeder ville oppstå av seg selv bare mennesker fikk være i fred». Slike forestillinger dannet det filosofiske grunnlaget for laissez-faire liberalismens statsfiendtlighet.¹⁰ Dette naturaliserende trekket ved den klassiske liberalismen gjøres til gjenstand for kritikk av flere sentrale skikkelser i den tidlige nyliberalismen. Hayek vektlegger at staten er helt nødvendig for å opprette og forbedre rammeverket som fri økonomisk virksomhet kan finne sted innenfor.¹¹ Walter Lippmann kritiserte laissez-

faire-forestillingen om at staten ikke skulle blande seg inn i økonomien som fullstendig misforstått, og betrakter markeder og privateiendom som sosiale konstruksjoner: «Det er derfor misvisende å se for seg [selskaper] som noe som på et eller annet vis er utenfor loven, for å så stille spørsmålet om det kan være tillatt å ‘gripe inn’ i dem.»¹²

Dermed var grunnlaget for laissez-faire liberalismens statsfiendtlighet plukket fra hverandre. Ola Innset påpeker at en rekke deltakere i Lippmann-kollokviet ga ut bøker som formulerte et dobbeltargument: at «statlig innblanding i økonomien førte til totalitært diktatur og at ikke-intervensjonistisk laissez-faire-politikk hadde spilt fallitt.»¹³ Friedrich Hayeks *The Road to Serfdom*, Michael Polanyis *The Contempt of Freedom* og Wilhelm Röpkes *Die Gesellschaftskrisis der Gegenwart*, for å nevne noen. Staten måtte brukes for å opprettholde og spre markedsmekanismene – ikke for å begrense dem – og Hayek skilte mellom «planlegging for konkurranse og planlegging mot konkurranse».¹⁴ Det må finnes en sterk stat som planlegger for konkurranse, og for Hayek er derfor laissez-faire «en svært tvetydig og misledende beskrivelse av de prinsipper en liberal orden bygger på».¹⁵ I motsetning til den klassiske liberalismen (i hvert fall slik de leste den), er det sentralt for disse at markedet ikke har noen eksistens uavhengig av staten og andre sosiale institusjoner. Denne kritikken delte de i en viss forstand med mer sosialistiske kritikere av liberalismen. Markedet er ikke simpelthen det man finner utenfor statens innflytelse, det er ingen spontan eller naturlig hendelse, men et kulturelt produkt som må kultiveres og næres.¹⁶ Dette betyr imidlertid ikke at den nyliberale *retorikken* var uten naturalistiske vendinger. Det kan skimtes i terminologien som har ledsaget det nyliberale omstruktureringsprosjektet: *frigjøring* av markeder, *liberalisering* av økonomien, *deregulering* av finans, oppsummert simpelthen som *økonomisk frihet*.

Ord som frigjøring, liberalisering og deregulering peker til at vi her – i den nyliberale språkbruken – ikke egentlig har å gjøre med den statsstøttede realiseringen av et bestemt prosjekt. Det er bare snakk om å lette kunstige begrensninger mot naturlig eksisterende ting og tendenser. Implisitt: ved å redusere staten og dets reguleringspraksiser vokser markedet automatisk i omfang. Markedet er ikke tvang, men fravær av tvang, markedsfrihet er ikke politikk, bare et fravær av politiske begrensninger. Utvilsomt er det en språkbruk som denne som har forledet kritikere av nyliberalismen til å tro at en sterk og virksom stat representerer undergangen for det nyliberale prosjektet. Likevel er det slående at nyliberale teoretikere utviklet teorier om forholdet mellom stat og marked som peker i en helt annen retning enn denne retorikken. De ville unngå både laissez-faire og statssentrisk kollektivism. De utviklet sine tanker gjennom en kritikk av den klassiske liberalismens statsfiendtlighet, av dens naturalisering av markeder og neglisjering av behovet for å bruke staten til å sikre det samfunnsmessige, institusjonelle rammeverket som en konkurranseøkonomi trenger for sin eksistens.¹⁷

Liberalismen og demokratiet

Denne artikkelen handler om nyliberalismens forhold til staten – og til ulike (demokratiske og ikke-demokratiske) styreformers i staten. Temaet blir likevel vanskelig å utforske dersom man tar for gitt at liberalismen er demokratisk og at demokratiet er liberalt. Hayek påpeker at liberalisme og demokrati er ulike størrelser, selv om det er blitt vanlig å kople dem sammen i liberale demokratier. Liberalisme dreier seg om å begrense myndighetens makt til å vedta lover, enten myndighetene er demokratiske eller ikke, og demokratiet om hvem som skal vedta lovene.¹⁸ For Hayek kan derfor et demokratisk samfunn være totalitært og et diktatur liberalt. Liberalismens ønske om likhet for loven har en viss affinitet med demokratiet, men begrepet «liberalt demokrati» ville vært uforståelig for de klassiske liberalistene.¹⁹ Som Benjamin Constant formulerte det: Den antikke frihetsforståelsen baserte seg på en lik fordeling av makt mellom borgerne i staten, men en slik frihet er uforenelig med moderne frihet. Moderne (liberal) frihet er ikke offentlig, men privat, forankret i sikre eiendeler og personlig uavhengighet.²⁰ Norberto Bobbio viser i *Liberalism and Democracy* at de klassiske liberalistene er skeptiske til demokratiet, til virkningene av at «the common herd» (J.S. Mill) eller den «svinaktige multituden» (Burke) inkluderes i det politiske livet.²¹ Liberalisten kan påpeke at selv om visse rettigheter og konstitusjonelle forordninger framtrer som begrensninger av demokratiet, så er de i praksis nødvendige i ethvert demokrati. Uten bestemte liberale friheter og rettigheter – som forsamlingsfrihet, ytringsfrihet og bevegelsesfrihet – kan man ikke forestille seg et fungerende demokrati.²² Det virker rimelig nok, men som Hayek også antyder stikker problemet dypere. Sterke begrensninger av stemmeretten ble støttet av slike som Benjamin Constant, John Locke og John Stuart Mill, men kan vanskelig rettferdiggjøres fra et demokratisk ståsted.

James Madison, den viktigste bidragsyteren til den amerikanske grunnloven, formulerer problemet til grunn for de liberale bekymringene. Det eksisterer en fare i demokratiske samfunn for at makten overgis til grupper som vil bruke systemet til å undergrave rettighetene til andre borgere, særlig på grunn av store rikdomsforskjeller og den skarpe interessekonflikten mellom eiende og eiendomsløse. Det var ønskelig å finne en eller annen måte å opprettholde *både* den private friheten og det demokratiske systemet på. Men hvordan kunne man forhindre at demokratiet realiserte de fattiges begjær «for papirpenger, for avskaffelse av gjeld, for en lik fordeling av eiendom, eller for et annet usømmelig eller ondsinnet prosjekt»?²³ Statens avstand til den private sfæren må opprettholdes med et veldegnert politisk system, med maktfordeling og konstitusjonelle begrensninger. Spenningen mellom liberalisme og demokrati ytrer seg på forskjellige måter i liberalismen og nyliberalismen. De nyliberale teoretikernes bekymringer

minner om Madison og Constant: at en egalitær offentlighet skal forbryte seg mot den moderne private og særlig den eiendomsbaserte friheten, at de politiserte massene skal undergrave liberale rettigheter. Men bekymringene får en større plass i helheten og munner ut i konkrete-institusjonelle forslag til måter å bøte på demokratiets problemer.

Ordoliberalismen og massedemokratiet

I overgangen fra klassisk liberalisme til nyliberalisme framheves spørsmålet om markedsøkonomiens utenomøkonomiske betingelser. For nyliberalerne er ikke markedet en selvstendig eksisterende ting, men en ting hvis eksistens er betinget av utenomøkonomiske institusjoner og verdier. Dette perspektivet blir særlig tydelig i den tyske nyliberalismen – ordoliberalismen – anført av skikkelser som Alexander Rüstow, Walter Eucken, Wilhelm Röpke, Alfred Muller-Armack og Franz Böhm. Ordoliberalerne framhever markedets tendens til å forvitne, at markedet undergraver sine eksistensbetingelser. Markedet eller konkurransen kan derfor ikke være et altomfattende samfunnsprinsipp, det avhenger av noe utenfor seg selv, for å eksistere over tid. Det ordoliberale prosjektet har en deskriptiv og en preskriptiv bestanddel: *Ordnungstheorie* og *Ordnungspolitik*. Deskriptivt vektlegges betydningen av det institusjonelle rammeverket som omkranser økonomien, som avgjørende i formingen av adferden til økonomiske aktører. Og preskriptivt, at det er dette rammeverket (en utenomøkonomisk *orden*), som bør forbedres ved forsøk på å løse økonomiske problemer.

Fellesperspektivet fra juss og økonomi skulle kunne ut i en *Wirtschaftsverfassungspolitik*, som etterstreber å påvirke økonomien på indirekte vis, ved å justere økonomiens rammer og spilleregler.²⁴ Ordoliberalerne har ingen illusjoner om at markedstransaksjoner og konkurranse nødvendigvis er fordelaktig for alle involverte parter, i det minste ikke på kort sikt. I en konkurransesituasjon blir noen konkurrert *ut*. Konkurransen avler misnøye mot konkurransesituasjonen og motiverer økonomiske aktører til å finne måter å unndra seg konkurransens tvang, enten ved sammenslutninger (pris-samarbeid, karteller) eller politiske midler (lobbyvirksomhet for tollbarrierer, skatteprivilegier, direkte subsidier, monopolrettigheter). Det oppstår et fangenes dilemma: Alle økonomiske aktører er tjent med å leve i en kompetitiv orden, men alle har hver for seg også interesse av å unndra seg de betingelser konkurransen tvinger på dem. Det rasjonelle for hver enkelt fører til en kollektiv irrasjonalitet: når alle unndrar seg konkurransen enkeltvis, blir det kollektive resultatet en proteksjonisme som ingen tjener på eller ønsker seg.

Det ordensteoretiske fokuset gjør at ordoliberalistene ikke simpelthen kan kritisere staten og kreve at den holder seg unna den økonomiske prosessen. Liberalisten unnslipper ikke statens synlige hånd – den frie økonomien er et politisk prosjekt. Samtidig har ordoliberalerne ingen tillitt til at staten eller

politikerne har den nødvendige styrken til å styre på en virkelig fri og konkurransefremmende måte, uten å gi etter for krav og press fra samfunnet. Dermed har de havnet i et dilemma: Staten må planlegge for konkurranse for at konkurransen skal vedvare, men staten ser ikke ut til å være i stand til å utøve en økonomirelatert rolle, uten å bli en slave av samfunnsmessige pressgrupper.²⁵

Resultatet av det siste blir det de kaller en reføydalisering av økonomien. Dette er særlig problematisk i demokratier. For Eucken hadde demokratiets framvekst svekket skillet mellom stat og samfunn, og gitt massene og deres interessegrupper en økt innflytelse over økonomisk politikk.²⁶ Den politiske makten flyttes over til demagoger og karismatiske ledere, i stand til å manipulere den offentlige opinion.²⁷ «Den parlamentarisk-demokratiske strukturen til noen av de økonomisk ledende statene fikk den økonomiske korrupsjonen til å spre seg».²⁸ Politiske partier omformes til agenter for økonomiske pressgrupper, og finansieres av de samme gruppene.²⁹ Det gjelder altså å finne en eller annen måte å distansere staten fra masse-demokratiets tendenser – som fører til kollektivismen. Staten, demokratisk eller ikke, må heves over samfunnet og gjøres i stand til å beskytte seg mot interessegrupper.

Hayek og farene ved ubegrensede demokratier

Hayek hadde tette forbindelser til Walter Eucken, den kanskje viktigste ordoliberalen. De møttes i 1928 og opprettholdt kontakten til Euckens død i 1950. Hayek overtok senere Euckens professorat ved universitetet i Freiburg, erklærte at han aktet å videreføre tradisjonen i gang-satt av Eucken og hans venner, og at vennskapet med Eucken var «basert på den tetteste enighet rundt politiske så vel som vitenskapelige spørsmål».³⁰ Til den delen av Hayek som diskuteres her – spørsmålet om staten og demokratiet – virker Hayeks tenkning nærmest som en videreføring av ordoliberalismen.³¹ I trebindsverket *Law, Legislation and Liberty* gjør Hayek seg til en uttalt kritiker av moderne representative demokratier. Den historiske tendensen – for Hayek – er at demokratier vokser ut av konstitusjonelle monarkier med en begrenset myndighetsmakt, begrensninger som deretter utslettes av dogmatiske demokrater. Dette fant sted i 1766, da det britiske parlamentet utnevnte seg til suveren, ledsaget av en oppløsning av begrensningene mot egen makt.³² Hayek hevder de eksisterende demokratiene er mer eller mindre ubegrensede. Han omtaler dette blant annet i kapittelet «Ubegrenset makt: hovedmangelen ved den eksisterende formen for demokrati.»³³ Og et annet sted: «Det vi i dag kjenner som demokrati i Vesten, er et mer eller mindre ubegrenset demokrati.»³⁴ Som V. J. Vanberg fra Walter-Eucken-instituttet skriver: «[For Hayek] er det vestlige demokratiet i praksis et ubegrenset demokrati».³⁵ Hayeks begrep om et ubegrenset

demokrati er altså langt mer ekspansivt enn det virker ved første blikk. Det omfattet samtlige eksisterende demokratier, i det minste i 1978. Følgelig kan situasjonen bare reddes ved omfattende politiske omstruktureringer som oppretter virkelige konstitusjonelle begrensninger mot statlig maktbruk.³⁶

Ut fra dette må Hayek regnes som en kraftig kritiker av eksisterende demokratier, siden han også hevder at ubegrensede demokratier representerer den antakelig *verst tenkelige* ubegrensede styreform.³⁷ Implikasjonen blir at han kunne foretrekke et diktatur framfor det eksisterende (ubegrensede) demokratiet, en implikasjon Hayek ikke nøler med å trekke: «Jeg må innrømme at jeg foretrekker en ikke-demokratisk myndighet som er underlagt loven framfor en ubegrenset (og derfor lovløs) demokratisk myndighet.»³⁸ Henvisninger til «majoritetstyranni» er noe misvisende her. Det Hayek frykter, er ikke at en – la oss si – rasistisk demagog velges av et flertall og setter i gang med storstilt diskriminering av etniske eller religiøse minoriteter. Argumentet er subtilt og bygger på kritikken av sosialistisk planlegging i *The Road to Serfdom*. Det som truer eksisterende demokratier er ikke bare at populistiske rasister forbryter seg mot minoriteter. Problemet er heller at moderne regjeringer i disse demokratiene tvinges til å tilfredsstille de spesielle interessene til samfunnsmessige pressgrupper.³⁹ «[O]rganiserte interesser» får en stadig økende makt.⁴⁰

I et slikt demokrati kan regjeringer bare besitte makt ved å «tilfredsstille en tilstrekkelig andel av pressgruppene for å sikre majoritetens støtte».⁴¹ Regjeringen må skape en majoritet «ved å tilfredsstille kravene til et mangfold spesielle interesser, der hver av dem bare vil tillate bevilgninger til en annen gruppe dersom de selv får den samme omtanken».⁴² I et forord til *The Road to Serfdom* av 1956 hevder han – med Storbritannia som eksempel – at totalitære krefter tar overhånd når staten på denne måten beveger seg mot sosialistisk planlegging.⁴³ Den eksisterende formen for demokrati fører til en utvikling i retning av totalitarisme. Roten til denne utviklingen ligger i den ubegrensede og ubetingede naturen til den demokratiske makten som forbinder styrende og styrte.⁴⁴ Staten blir svak som en følge av at den er demokratisk og har ubegrenset makt, og den kan ikke annet enn å degenerere til et kjøpslångdemokrati som må fri til pressgrupper for å opprettholde makten.

Public choice og tilkarringsvirksomhet

Denne bekymringen overfor demokratiet er blitt videreført i en vitenskapeliggjort variant av *public choice*-teorien, tett forbundet med nyliberalistisk teori. *Public choice* ble grunnlagt av James Buchanan og Gordon Tullock, og den anvender prinsipper fra nyklassisk økonomisk teori til politisk analyse. Ut fra dette hevder de å påvise en negativ økonomisk dynamikk i demokratiske samfunn. De tar utgangspunkt i at politikerne bevarer sin posisjon ved å sikre

seg stemmer, og at velgerne har en interesse av flest mulige materielle goder. Politikerne får derfor sterke incentiver til å gi etter for krav fra elektoratet om velferdsgoder og materiell vekst, noe som fører til en spiralaktig utvikling der politikerne overbyr hverandre i velferdsløfter. Både politikere og velgere ignorerer de langsiktige kumulative virkningene av denne utviklingen og av den sviktende budsjett disiplinen den ledsages av. Den demokratiske staten gir etter for tilkarringsvirksomhet («rent seeking», på engelsk). Resultatet blir at incentivstrukturene som former entreprenørenes framturen, blir forstyrret. Uproduktive tilkarringsforsøk blir til regelen heller enn unntaket. Vi får en situasjon der «individuelle forsøk på å maksimere verdi fører til samfunnsmessig sløsing, heller enn samfunnsmessig overskudd».⁴⁵ Det vies store organisatoriske ressurser til lobbyvirksomhet hvorav en stor andel fullstendig sløses bort.

Carl Schmitt og den svake staten

Statsforståelsen til både Hayek og ordoliberalerne er tydelig inspirert av Carl Schmitt, det tredje rikets kronjurist. Schmitt trekker et skille mellom en kvalitativ total stat og en kvantitativ total stat.⁴⁶ Den kvantitativt totale stat er en svak stat som, på grunn av press fra samfunnets partier og interessegrupper «tvinges til forsvarsløst at intervensjoner i alle områder og på alle nivåer i samfunnet».⁴⁷ Her utviskes avstanden mellom staten og samfunnet, på grunn av statens manglende evne til å motstå krav og press. Den kvalitativt totale stat er derimot i stand til å opprettholde avstanden til samfunnet, der den kan intervensjoner selektivt.⁴⁸

I Schmitts framstilling har den liberale (nattveker-aktige) staten blitt overveldet av massedemokratiets krav overfor staten, som fører til en i prinsippet endeløs utvidelse av statens agenda. Egeninteresserte aktører trer inn i staten og forsøker å omdefinere det politiske. Staten blir samfunnets selvorganisering, *samfunnet trenger inn i staten*. Staten blir «total i sin svaghed og forsvarsløshed», og løsningen – for Schmitt – er at den ved viljestyrke, krig og nasjonal mytologi evner å «hæve staten opp over de økonomiske interessekonflikters slagsmål».⁴⁹ Når Hayek i *Law, Legislation and Liberty* beskriver det ubegrensede demokratiet som en svært svak stat som blir til en kasteball for utenomstatlige grupper, er det Schmitt som er den teoretiske referansen.⁵⁰ Det samme gjelder for ordoliberalerne når de hevder at den frie økonomien forutsetter en sterk stat og betrakter reføydalisering av økonomien som en konsekvens av statens svakhet. Staten må skjermes og avgrenses fra massene og deres foreninger, om den skal bli noe annet enn en kvantitativ total stat. De trekker imidlertid denne lærdommen uten omfavne å Schmitts strategi for å gjennomføre dette, som var hentet fra den italienske fascismen.

Schmitt inkorporerer liberalismen i sitt tankesett, men – og dette minner igjen om Hayek – forsøker å distansere liberalismen fra demokratiet. Den liberale frihetens prinsipper kan kombineres med enhver statsform (monarkisk, demokratisk, aristokratisk) så lenge grensene som settes på myndighetene, blir fulgt.⁵¹ Schmitts grunnsyn på forholdet mellom stat og samfunn er vanskelig å skille fra den tyske nyliberalismen. Schmitt og nyliberalistene «ga næring til hverandres analyser, brukte de samme begrepene og delte et felles ordforråd» ved begynnelsen av 1930-tallet.⁵² Schmitts vektlegging av statens styrke hører sammen med hans nyliberale fokus på statlig distanse fra økonomien, siden denne distansen er en forutsetning for en virkelig sterk stat. Schmitts suverenitetsbegrep innebærer med andre ord ikke at «enhver detalj i menneskets tilværelse skal bestemmes og kommanderes av politiske hensyn», eller at en «sosialistisk korporasjon skal eliminere alle andre organisasjoner».⁵³ Hayek er tvetydig overfor Schmitt. Han karakteriserer Schmitt som den ledende nazistiske totalitære teoretikeren, men anerkjenner at Schmitt var blant de skarpeste analytikerne når det kom til rådende politikkformer (især den demokratiske velferdsstaten). Innflytelsespunktene er likevel tydelige. Hayek spiller på en schmittiansk forståelse av suveren, aksepterer Schmitts distinksjon mellom liberalisme og demokrati, og anvender et skille – igjen inspirert av Schmitt – mellom det totalitære og det autoritære.⁵⁴

Løsninger

Liberalismens spenningsartede forhold til demokratiet ble beskrevet ovenfor – en spenning som oppstår med den klassiske liberalismen og videreføres i nyliberalismen. Demokratiet svekker skillet mellom stat og samfunn og fører til en tilkarringsvirksomhet der økonomiske aktører tvinger myndighetene til å innfri spesielle velferdsrettigheter og økonomiske privilegier. Resultatet blir en «forstyrning» av prismekanismen som regulerer fordelingen av sjeldne varer og tjenester. Det forstyrrer også incentivstrukturene som former handlingene til egeninteresserte økonomiske aktører – og gjør at deres handlinger får negative heller enn positive virkninger for samfunnet som helhet.

Men hvilke løsninger har nyliberalerne på demokratiets problemer? Det korte svaret er at demokratiens myndighetsområde må begrenses i betydelig større grad. Buchanan og Tullock forfekter sterke begrensninger av myndighetenes diskresjonære økonomiske makt i en modell de kaller økonomisk konstitusjonalisme. De tar til orde for å regelbinde eller konstitusjonalisere deler av statens makroøkonomiske politikk, slik at politikernes ikke ubegrenset kan tekkes velgerne ved å love dem velferd og velstandsvekst. De hevder at statlig pengepolitikk på grunn av politikernes opportuniste tenderer til inkonsistens over tid. Løsningen består av at pengepolitikken overføres til en uavhengig sentralbank med en delegert oppgave om å

garantere lav inflasjon. For at dette skal fungere, må sentralbanken beskyttes fra det politiske presset mot valgte politikere – den må gjøres politisk uavhengig. Et annet middel i den nye konstitusjonalismen ligger i et regelforankret eller grunnlovsforankret prinsipp om statlig budsjettbalanse.

Hayek utviklet på sin side i hvert fall tre ulike løsninger på det demokratiske problemet, den første i en artikkel av 1939: «De økonomiske betingelsene for en mellomstatlig føderalisme». Her utforskes – betimelig nok – betingelsene for varig internasjonal fred. Dette kunne sikres med en føderasjon, som igjen måtte være sterk nok til å verne mot indre strid og garantere ekstern sikkerhet. Dette ville være umulig om statene ikke også hadde en felles økonomisk politikk, siden bare dette kunne gi næring til en mellomstatlig fellesinteresse. «Hayek viser at et felles økonomisk regime med fri bevegelse av mennesker og kapital, uten tollbarrierer, vil sterkt begrense omfanget og tyngden til den enkelte medlemsstatens økonomiske politikk.»⁵⁵ Dersom de nasjonale økonomiske betingelsene skiller seg sterkt fra hverandre i medlemsstatene, innebærer dette også at det i tilsvarende grad blir umulig å føre en variert økonomisk politikk i føderasjonen. Negativ integrasjon, fjerningen av slikt som toll, kvoter og begrensninger mot bevegelse av personer, varer og kapital, blir den eneste praktisk gjennomførbare politikken – stikk i strid med tilstanden i eksisterende demokratier, som favoriserer økonomisk intervensjonisme.⁵⁶ For eksempel muligheten for tollgrenser forsvinner, siden det virker usannsynlig at en «fransk bonde vil være villig til å betale mer for gjødslet for å bistå britisk kjemisk industri», osv.⁵⁷ Øvrige økonomiske reguleringer, som arbeidstidsbegrensning og velferdsrettigheter, blir vanskelige her, siden det ikke er tenkelig at både franskmenn og engelskmenn er villige til å overgi den økonomiske reguleringsmakten. «På samme tid kunne ikke denne makten i føderasjonen overgis til nasjonalstatene – derfor ser føderasjonen ut til å innebære at ingen av regjeringsmyndighetene ville ha makten til en sosialistisk planlegging av det økonomiske livet.»⁵⁸

Hayek regner demokratiet som et middel, ikke et mål i seg selv, slik at demokratiet kan oppheves dersom det utgjør en trussel mot friheten. En skal ikke glemme at det «ofte har vært en langt større åndelig og spirituell frihet under autokratiske styreformere enn under enkelte demokratier», og det er tenkelig at et demokratisk majoritetsstyre kan bli like undertrykkende som det verste diktatur.⁵⁹ Vi har også sett at Hayek vurderer det eksisterende (ubegrensede) demokratiet som den verst tenkelige ubegrensede styreform, og at han kunne foretrekke et begrenset diktatur. Dette tilsier at Hayek ikke er noen ryggmargsdemokrat. Hayeks støtte til Augusto Pinochet er derfor ingen stor overraskelse. Hayek skrev sin te leserinnlegg om den ensidige propagandakampanjen Chile ble utsatt for.⁶⁰ Han møtte Pinochet i 1977, og fortalte at de hadde diskutert farene ved det ubegrensede demokratiet. Pinochet lyttet med interesse, og fikk et kapittel fra *Law, Legislation and*

Liberty tilsendt som supplerende lesestoff. Hayek satte også sin lit til den portugisiske diktatoren Oliveira Salazar, som mottok *The Constitution of Liberty*. I dedikasjonen til Salazar skriver Hayek at han håpet boken kunne bistå i utformingen av «en konstitusjon som er sikret mot demokratiets misbruk [the abuses of democracy]». ⁶¹

Når Hayek ble spurt om hva han syntes om de totalitære styresettene i Latin-Amerika, svarte han med å insistere på distinksjonen mellom det totalitære og det autoritære. Den eneste totalitære regjeringen han kjente til i Latin-Amerika var Chile under Salvador Allende. ⁶² Allendes koalisjonsregjering var demokratisk valgt, men førte en variert, selektiv økonomisk politikk og eksperimenterte med kybernetikk som et middel for økonomisk planlegging. Hayek forklarer også at han støtter diktatur som et nødtiltak i midlertidige perioder, i hvert fall dersom det kan legge til rette for et begrenset demokrati. ⁶³ I historien regnet han Oliver Cromwells diktatur som et overgangsdiktatur av en slik type. Han hadde et liknende håp for Pinochet og Salazar. Støtten til Pinochets og Salazars diktaturer var – som antydnet – ikke en posisjon Hayek tilfeldigvis inntok, men en holdning som fulgte av en svært kritisk diagnose av det eksisterende demokratiets problemer. I *The Constitution of Liberty* skriver Hayek også prinsipielt om nødvendigheten av midlertidig diktatur.

Carl Schmitt analyserte suverenens som «den som bestemmer over unntakstilstanden», som står «utenfor den normalt gjeldende rettsordningen og [likevel hører] til den, fordi han er ansvarlig for beslutningen om forfatningen kan suspenderes in toto». ⁶⁴ Hayek regnet dette som ganske plausibelt, og hevder at man kan bli nødt til å oppheve «selv det frie samfunnets mest fundamentale prinsipper, men bare når det er et spørsmål om å bevare friheten i det lange løp, som ved en krig». ⁶⁵ Diktatur kunne være nødvendig i en overgangsperiode, men det skulle – tross alt – lede til noe annet. Det er ikke ubetydelig at Hayek forfektet diktatur bare som et midlertidig tiltak, men det er problematisk at han i praksis ikke bekymret seg over at det midlertidige diktaturet kunne bli permanent. Hayek åpner for diktatur uten annet enn et håp om at det, av egen godvilje, vil avskaffe seg selv. Analysen av demokratiet er til sammenlikning langt mindre håpefull, Hayek avviser nærmest kategorisk at demokratier er i stand til å begrense egen makt.

Demokratiet måtte begrenses av konstitusjonelle regler som, for å sitere Charles de Smet fra Hayek-instituttet, ikke engang en populær regjering med en «stor majoritet av stemmene» rettmessig vil kunne forandre. ⁶⁶ «[V]i kan begrense makten til de organiserte interessene bare ved å begrense myndighetenes makt». ⁶⁷ Hayek ønsker et system der lovgivingen begrenses til generelle regler, hvilket i praksis vil gjøre det ulovlig å gi bevilgninger til bestemte grupper. Et begrenset demokrati – som ikke kan tvinges til å bli et totalitært demokrati – er her et demokrati som *ikke har lov* til å gi etter for det

organiserte presset. I denne modellen kan staten forbedre det generelle økonomiske rammeverket, uten en rett til direkte inngrep. Dersom politikeren ikke kan vise til et lovverk av denne typen, mangler han et prinsipielt forsvar mot pressgruppene.⁶⁸

Hayeks tredje løsningsforslag blir dermed et forslag til en ideell konstitusjon som kan sikre en sterk stat og et begrenset demokrati. Modellen er designet som et system med en lovgivende og en regjerende forsamling, strengt adskilt fra hverandre. Regjeringsforsamlingen skal velges demokratisk, men statsansatte, offentlig tjenestepersonell, pensjonister og arbeidsløse får ikke stemmerett. Til overhuset er stemmeretten også svært begrenset i den forstand at borgerne får stemme en gang i sitt liv – i året de fyller 45 – på representanter fra sin egen generasjon. Her skal det ikke være tillatt med politiske partier. I tillegg finnes en konstitusjonell domstol, ansvarlig for å kontrollere og løse konflikter mellom de to øvrige forsamlingene. Ved å skape et kontrollerende overhus som ikke styres av særlig demokratiske prinsipper, ønsket Hayek å gjenopprette maktfordelingen som demokratene avskaffet.

Hayek nøler med å bruke betegnelsen «demokrati» på dette nye systemet, og foreslår «demarki» som et ubesudlet alternativt begrep. For å følge William E. Scheuermans vurdering av Schmitt-Hayek forholdet: Hayek bygger sin kritiske diagnose av demokratiet på Schmitts analyse av velferdslovgivningen i Weimar-republikken. For Schmitts del munnet analysen ut i støtte til autoritære alternativer til det eksisterende demokratiet, en konsekvens det blir åpenbart at Hayek ikke evner å unnsnippe, når han foreslår «en rekke institusjonelle reformer med forstyrrende og autoritære implikasjoner».⁶⁹

Autoritær liberalisme i teori og praksis

Diagnosen av det eksisterende demokratiet som en kilde til irrasjonell økonomisk adferd og totalitær statsutvikling er sentral for det nyliberale prosjektet om en sterk stat, der statens styrke skal sikres gjennom i verksettelsen av ulike tiltak som distanserer den fra eller beskytter den mot de samfunnsmessige interessegruppene krav. Hayeks midlertidige diktatur, konstitusjonelle orden og mellomstatlige føderasjon, representerer slike forsøk på å etablere en stat med et distansert forhold til økonomien og en evne til å avverge demokratiske «forstyrrelser» av prismetanismen. Jeg har også forsøkt å vise at Hayek ikke er alene om denne generelle innstillingen, men har et inspirasjonsgrunnlag i Carl Schmitt, meningsfeller i de tyske ordoliberalerne, og etterfølgere i *public choice*-teorien.⁷⁰ Det virker ikke urimelig å favne denne tendensen med begrepet «autoritær liberalisme», forstått som en liberalisme som arbeider for reformer som vil ufarliggjøre

demokratiet ved en drastisk innsnevring av det demokratiske handlingsrommet.

Spørsmålet om forbindelsen mellom økonomisk liberalisme og politisk demokrati er også et aktuelt politisk problem. EUs gjeldskrise håndteres på en måte som ser ut til å aktualisere dette poenget: Europarådet monopoliserer beslutningstakingen på bekostning av Europaparlamentet, Europakommisjonen er blitt degradert til rollen som sekretariat, og nasjonale parlamenter til å godkjenne mellomstatlige traktater, av frykt for sanksjoner. Krisen i EU-systemet førte til en politikkutvikling som fikk selv EU-filosof Jürgen Habermas til å frykte for fremtiden. Slavoj Žižeks beskrivelse av Hellas-dramatikken som en testplass for «en avpolitisert teknokratisk modell der banker og andre eksperter får lov til å knuse demokratiet», der politikken drives av eksperter som styrer «postideologisk», på tvers av sekteriske partsinteresser, virker passende her.⁷¹ Kanskje vi her er inne på et «valgfelleskap» mellom økonomisk liberalisme og autoritær politikk – dette med tanke på Hayeks foreslåtte reformer, men kanskje også på politikken utvikling i vestlige demokratier og EU-systemet, som uttrykk for en tilsvarende affinitet.⁷² For å avslutte med Wolfgang Streeck:

«En strategi for å oppløse spenningen mellom kapitalisme og demokrati lå innbakt i utviklingen mot en regelbasert økonomisk politikk, uavhengige sentralbanker og en finanspolitikk som ikke påvirkes av valgfutfall, i overføringen av økonomisk politikk til tilsynsorganer og ‘ekspertkomiteer’ og i grunnlovsfestingen av gjeldstak som er rettslig bindende overfor regjeringer i flere tiår, om ikke for alltid.»⁷³

NOTER

- 1) *Klassekampen*, 01.11.2014.
- 2) Ove Vanebo og Lars Fr. H. Svendsen har hevdet at Hayeks filosofi er kompatibel med velferdsstaten. Hayek kritiserte planøkonomi, ikke velferd. Men det finnes ikke noe vanntett skille mellom velferd og planlegging i Hayek, som jeg vil vise nedenfor. Det er også klart at Hayek regnet politikken i samtlige *reelt eksisterende* velferdsstater som ansatser til totalitarisme. Forsøk på omfordeling av rikdom, rettferdig lønnspolitikk, sosiale støtteordninger til bestemte grupper, arbeidsledighetstrygd, og så videre, lar seg ikke kombinere med et fritt samfunn. Til gjengjeld åpner Hayek for en universell borgerlønn og bestemte utdannings- og helsegarantier. Det rokker ikke ved Hayeks kritikk av velferdsstaten, og det er i tillegg vanskelig å hevde at borgerlønnen Hayek foreslår til sikringen av et eksistensminimum, er tilstrekkelig for en velferdsstat.
- 3) <https://www.civita.no/2014/11/11/liberalismen-og-den-sterke-staten>
- 4) A. E. Ceceña, «Postneoliberalism and its bifurcations», *Development Dialogue*, no. 51, januar 2009.
- 5) M. Friedman i H. F. Nilsen og Chr. A. Smedshaug, *Troen på markedet – de nyliberale strateger*, Res Publica, Oslo 2011. s. 17.

- 6) Dette avsnittet bygger på Alf Gunvald Nilsens essay om Naomi Klein, jf. <https://shadowsoftenderfury.wordpress.com/2014/05/26/nyliberalismens-hemmelige-historie/>
- 7) T. Biebricher, «Neoliberalism and democracy», *Constellations*, vol. 22, no. 2, 2015.
- 8) Tilgjengelig i F. A. Hayek, *Individualism and Economic Order*, The University of Chicago Press, Chicago 1958. s. 107-118. I talen legger Hayek sterk vekt på statens positive betydning, og neglisjeringen av statens nødvendighet beskrives som liberalismens største feilslutning. For en analyse, se V. J. Vanberg, *The Constitution of Markets - Essays in Political Economy*, Routledge, London 2001, s. 57ff.
- 9) K. Polanyi, *Den liberale utopi*, Res Publica, Oslo 2012, s. 319.
- 10) Av plasshensyn trekker jeg ikke her et skarpt skille mellom klassisk liberalisme og laissez-faire liberalisme, selv om det er ulike fenomener. Det finnes gode grunner til å hevde at staten også i den klassiske liberalismen spiller en helt vesentlig rolle, uten at jeg kan gå inn på dette her. Likevel er det klart at den klassiske liberalismen støtter seg på en naturalistisk markedsforståelse – og det er en klar forbindelseslinje mellom dette synet og laissez-faire liberalismens syn på staten.
- 11) F. A. Hayek, *Individualism and Economic Order*, (se note 8), s. 112ff.
- 12) W. Lippmann, *The Good Society*, Transaction Publishers, London 2009, s. 269.
- 13) O. Innset, «Ny liberalisme, ny kapitalisme», *Røyst*, november 2015, s. 16.
- 14) Ibid.
- 15) F. A. Hayek, *The Road to Serfdom*, The University of Chicago Press, Chicago 2007, s. 118.
- 16) Jf. V. J. Vanberg, «The Freiburg School: Walter Eucken and Ordoliberalism» *Freiburg discussion papers on constitutional economics*, vol. 4, no. 11, 2004, s. 14.
- 17) W. Bonefeld, «Free economy and the strong state: Some notes on the state», *Capital & Class*, vol. 34, no. 1, 2010, s. 15
- 18) F. A. Hayek, *The Constitution of Liberty*, The University of Chicago Press, Chicago 2011, s. 166.
- 19) Jf. E. Kofmel et al, *Anti-Democratic Thought*, Imprint Academic, London 2015, s. 50.
- 20) «The ancients aimed at a distribution of power among all the citizens of a given state, and they referred to this as freedom. For the moderns, the goal is security in their private possessions. For them, liberty refers to the guarantees of these possessions afforded by their institutions.» B. Constant i N. Bobbio, *Liberalism and Democracy*, Verso, London 1990, s. 2.
- 21) N. Bobbio, *Liberalism and Democracy* (ibid); A. Arblaster, *Democracy*, Open University Press, Philadelphia 2002; S. Bedi, *Rejecting Rights*, Cambridge University Press, Cambridge 2009, kap. 1: «The classic conception of rights: the 'democratic deficit'.»
- 22) Jf. D. Beetham, «Liberal Democracy and the Limits of Democratization», *Political Studies*, 1992.
- 23) J. Madison i A. Bhagwat, *The Myth of Rights: The Purposes and Limits of Constitutional Rights*, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 47.

- 24) Vanberg, «The Freiburg School...», (se note 16), s. 7.
- 25) Ibid., s. 16-17.
- 26) D. Nientiedt og E. A. Köhler, «Liberalism and democracy — a comparative reading of Eucken and Hayek», *Cambridge Journal of Economics*, Advance Access 2015, s. 7.
- 27) Ibid.
- 28) A. Rüstow i W. Röpke, *International Economic Disintegration*, William Hodge and Company, London 1942, s. 276.
- 29) Ibid.
- 30) F. A. Hayek, *The Market and other Orders*, The University of Chicago Press, Chicago 2014, s. 214.
- 31) Boken *Troen på markedet* rettet et betimelig fokus på de «nyliberale strateger», men det kan hende den skisserer en overdreven afstand mellom Hayek og ordoliberalerne. Jf. H. F. Nilsen, Ch. A. Smedshaug, *Troen på markedet* (se note 5), s. 19, 111.
- 32) F. A. Hayek, *Law, Liberty and Legislation* 2013, Routledge, London s. 347.
- 33) Ibid.
- 34) F. A. Hayek, *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*, Routledge, London 1990, s. s. 153. Jf. også F. A. Hayek *Law, Liberty and Legislation* (se note 32), s. 471. «In its present unlimited form, democracy has today largely lost the capacity of serving as a protection against arbitrary power.»
- 35) V. J. Vanberg, *The Constitution of Markets*, (se note 8), s. 85.
- 36) F. A. Hayek, *Law, Legislation and Liberty* (se note 32), s. 407. «I am fairly certain that the days of unlimited democracy are numbered. We will, if we are to preserve the basic values of democracy, have to adopt a different form of it, or sooner or later loose altogether the power of getting rid of oppressive government.»
- 37) F. A. Hayek, «The Dangers to Personal Liberty», *The Times*, 11.07.1978.
- 38) F. A. Hayek i A. Farrant, E. McPhail og Sebastian Berger, «Preventing the 'Abuses' of Democracy: Hayek, the 'Military Usurper' and Transitional Dictatorship in Chile?», *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 71, No. 3, juli 2012, s. 521.
- 39) F. A. Hayek, *Law, Liberty and Legislation* (se note 32), s. s. 468; V. J. Vanberg *The Constitution of Markets*, (se note 8), s. 110.
- 40) F. A. Hayek *Law, Liberty and Legislation* (se note 32), s. 252.
- 41) Ibid., s. 358.
- 42) Ibid., s. 435.
- 43) F. A. Hayek, *The Road to Serfdom* (se note 15), s. 48.
- 44) Vanberg 2001, *The Constitution of Markets*, (se note 8), s. 113.
- 45) J. Buchanan, F. Tullock, *Toward a Theory of the Rent Seeking Society*, Texas A & M University Press, College Station 1980, s. 4.
- 46) C. Schmitt, «Videreudvikling af den totale stat i Tyskland», *Semikolon* vol. 3. no. 5., 2002.
- 47) M. Thorup, «Introduktion til Carl Schmitt og den totale stat», *Semikolon* vol. 3. no. 5., 2002, s. 8.

- 48) Ibid.
- 49) Ibid., s. 9.
- 50) F. A Hayek, *Law, Liberty and Legislation* (se note 32), s. 354.
- 51) R. Cristi, *Carl Schmitt and Authoritarian Liberalism: Strong State, Free Economy*, University of Wales Press, Wales 1998, s. 175.
- 52) W. Bonefeld, *Critical Theory and the Critique of Political Economy*, Bloomsbury Publishing, London 2014, s. 191.
- 53) C. Schmitt, *Begrepet om det politiske*, Vidarforlaget, Oslo 2007, s. 53.
- 54) Jf. R. Cristi, (*ibid.*); E. Scheuerman, «The Unholy Alliance of Carl Schmitt and Friedrich A. Hayek», *Constellations* vol 4., 1997.
- 55) W. Streeck, «Heller, Schmitt and the Euro», *European Law Journal*, vol. 21. No. 3, 2015, s. 367. I det følgende baserer jeg meg særlig på Streecks analyse av Hayeks 1939-artikkel.
- 56) Ibid.
- 57) F. A. Hayek, *Individualism and Economic Order*, (se note 8), s. 262.
- 58) Ibid., s. 266.
- 59) F. A. Hayek, *The Road to Serfdom* (se note 15), s. 110.
- 60) A. Farrant, E. McPhail og Sebastian Berger, «Preventing the ‘Abuses’ of Democracy» (se note 38), s. 516ff.
- 61) F. A. Hayek i A. Farrant, E. McPhail og Sebastian Berger, «Preventing the ‘Abuses’ of Democracy» (se note 38), s. s. 521.
- 62) Ibid., s. 513.
- 63) Ibid., s. 521.
- 64) Schmitt i H. Høibraaten, «Carl Schmitt, allmakten og nominalismen: To fortolkninger» (hentet: https://www.academia.edu/9713723/Carl_Schmitt_nominalismen_og_allmakten_En_skisse_til_to_alternative_fortolkninger), s. 1.
- 65) F. A. Hayek, *The Constitution of Liberty* (se note 18), s. 326.
- 66) http://s3.amazonaws.com/zanran_storage/www.fahayek.org/ContentPages/527215195.pdf
- 67) F. A Hayek, *Law, Liberty and Legislation* (se note 32), s. 359.
- 68) Ibid.
- 69) W. E. Scheuerman, «The Unholy Alliance of Carl Schmitt and Friedrich A. Hayek» (se note 54), s. 180.
- 70) Det er selvsagt betydelige forskjeller mellom Hayek, ordoliberalismen, public choice og Schmitt som ikke bør undervurderes. Her forsøker jeg likevel å få fram noen fellestrekk som favnes med begrepet «autoritær liberalismen».
- 71) S. Žižek, *The Year of Dreaming Dangerously*, Verso, London 2012, s. 13.
- 72) Jf. W. E. Scheuerman, «The Unholy Alliance of Carl Schmitt and Friedrich A. Hayek» (se note 54), s. 184.
- 73) W. Streeck, *Buying Time: The Delayed Crisis of Democratic Capitalism*, Verso, London 2014, s. 61-62.